

9

88/463

ISSN 0237-3742

SZEGEDI

K Ö N Y V T Á R I

MŰHELY

A tartalomból

PÁL JÓZSEF: *A szegedi zsidók deportálása*

PALÁSTI LÁSZLÓ: *Franciák Szeged visszafoglalásában*

LIPPAINÉ FEKETE ILONA: *A szabadművelődés Szegeden*

Adalékok - Könyvszemle

86/1-2

Helyismereti és városfejlesztési szemle

1986. június. 25. évfolyam 1-2. szám

Szerkesztőbizottság

Gyuris György, Ilia Mihály, Lippai Jánosné, Radnóti Tamás, Ruszoly József,
Takács Máté

Felelős szerkesztő

PÉTER LÁSZLÓ

TARTALOM

- 1 PÁL JÓZSEF: *Hamvas Endre a szegedi zsidóság deportálása ellen*
49 PALÁSTI LÁSZLÓ: *Franciák Szeged 1686. évi visszafoglalásában*
57 LIPPAINÉ FEKETE ILONA: *A szabadművelődés Szegeden*

Adalék

- 73 GIDAY KÁLMÁN: *Szőreg dohánykertészete 1837-ben*
79 RUSZOLY JÓZSEF: *Utcánévadalékok*
86 MURÁDIN JENŐ: *Nyilasy Sándor pályakezdése*
90 P. L.: *Szegedi újságok kormánytámogatása a századelőn*
97 APRÓ FERENC: *Tömörkény levelezéséből*
100 PÉTER LÁSZLÓ: *A Vasváry-gyűjtemény*
104 BONA ENDRE: *A szegedi tudományegyetem történelmi emléklakettje*

Szemle

- 107 KÁLLAY ISTVÁN: *Szeged története 2. kötet*
112 MONOK ISTVÁN: *Fülszövegen igen, monográfiában nem?*
114 VÁMBÉRI GUSZTÁV: *Mértékek a várostörténetben*
117 RUSZOLY JÓZSEF: *Magyarország története 1. és 3. kötet*
118 SZABÓ TIBOR: *Bauer Hilda: Emlékeim. Levelek Lukácshoz*
120 ZSOLDOS SÁNDOR: *Lengyel András: A Szegedi Fiatalok dudari falutanulmányozása*
122 PÉTER LÁSZLÓ: *A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1982/83-1.*
124 *Munkatársainkhoz*
124 *Számunk munkatársai*
125 *Főbb szegedi érdeklő írások a Somogyi-könyvtári Műhely régi számaiban. Válogatott repertórium 1963-1984*

Megjelenik negyedévenként

Egyes szám ára 20 Ft

Évi előfizetés 80 Ft

Felelős kiadó Tóth Béla

Példányszám 600

Kiadja a Somogyi-könyvtár

Szeged, 441. pf. 6701

A Minisztérium Tájékoztatási Hivatalának

III. KUL/56 CS/1976. sz. engedélyével

86-1122 Szegedi Nyomda - Felelős vezető Surányi Tibor igazgató

tiszteleti jogokat is élvezett, mint a címer alkalmazása a kegyúri templomon vagy az oda való temetkezés. Tulajdonképpen már nem jog, hanem kötelesség az egyházi jóvedelmek meghatározása, felügyelet a javadalmakra, valamint a kegyúri épület javítása. Az ezekből következő terhek a városi törzsvagyonra nehezedtek, e vagyon egyik rendeltetése éppen a városi kegyúri terhek viselése.

Szabad királyi városaink, köztük Szeged is, földesúrként viselkedtek. A feudális uralkodó osztály része volt és mint ilyenek, nem volt érdeke a társadalmi változás, sokkal inkább a társadalmi viszonyok konzerválására törekedtek. Ezt mutatja a bérbevétel-adással kapcsolatos küzdelem is.

A királyi főhatóság gyakorlása Szeged esetében is arra a kettősségre utal, amely a helytartótanács megalakulásával jött létre. Addig nem volt vita a kamarai fennhatóság körül, ettől kezdve viszont állandó a változás, mindig a kamara és a helytartótanács közötti erőviszonyok szabták meg, hogy melyik szerv kerekedett felül. Elvi álláspontot nehéz keresni, de az általános mégis az, hogy a kamara elsősorban a gazdasági ügyekbe szólt bele. Ez azonban csaknem az egész tárgyalt korszakban elmélet maradt, amit a gyakorlat nem mindig vett figyelembe.

A városi kormányzat három ága közül az első helyre a szabályalkotás kívánczik, mivel ebből következik az önkormányzat többi tevékenysége. Ugyanígy fontos feladat a városi joghatóság sértetlenségének

szavatolása és védelme, elsősorban az állandóan megújuló megyei törekvésekkel szemben.

Fontos szerepet játszott ebben a kormányzatban a választott község, amely a városok többségében az 1720-as években jelenik meg. A *communitas* fogalma azonban korábban is előfordult, mint ahogy a „vármegye közönségéről” is beszéltek. A választott község létrejöttét azt jelentette, hogy az eddig két kamarás (belső és külső tanács) városi igazgatás *de facto* három kamarás lett. A választott községben szóhoz jutottak olyan nem polgári elemek (elsősorban a lakosok; a zsellérek ritkábban és csak a korszak végén) is, amelyek különben kiszorultak az önkormányzat gyakorlásából. Ezt támogatta II. József *tribunus plebis*-rendelete, amely a *szószólói* a városi önkormányzat fontos ellenőrző közegévé tette.

A választott község és a külső tanács II. Józsefíg külön-külön működött, mindkettő élén a szószóló állt. A két testületet 1791-ben olvasztották egybe úgy, hogy a külső tanács tagjait bevették a választott községbe. Vagyis a soronkövetkező tisztújításra a választott község megürült helyeit nem választással, hanem a külső tanács tagjaiból kiegészítéssel töltötték be. Így előfordult, hogy a választott község azon tagjai, akik korábban külső tanács-tagok voltak, magukat még mindig külső tanácsnak nevezik. Ez a két testület szétválasztását csak még nehezíti. (*A Somogyi-könyvtár kiadása, 1985. 846 l.*)

MONOK ISTVÁN

Fülszövegen igen, monográfiában nem?

A *Szeged története* 2. kötetét azért is vettem kézbe, hogy egy monográfia igényű munkából további támpontokat nyerhessek Kiss István (1733–1796) ferences író életrajzában felderítéséhez. Legnagyobb meglepetésemre Szeged városa nem tartja nyilván e szerzőt, mint itt alkotót. Pon-

tosabban szólva a városmonográfiába nem került be. Holott Kiss Istvánt *Jeruzsálemi utazás* című művének római, PÁSZTOR LAJOS-féle kiadása (1958) után a magyar irodalomtörténet-írás mint a 18. századi magyar próza egyik gyöngyszemét tartja számon; művéről pedig már 1913 óta tud

a szakközönség: SEBES GYULA *Szentföldi magyar utazó a XVIII. században* címmel adott hírt róla a Földrajzi Közlemények hasábjain (1913. 120–127). Magát a művet először PÁSZTOR LAJOS ismertette részletesen (ITK 1948. 133–143.), majd ő adta ki a teljes szöveget (Róma, 1958, Anonymus). A kiadást és Kiss István prózai teljesítményét méltatta azután e kötet kapcsán VÁRADY IMRE (Katolikus Szemle, 1959. 152–153.), KLANICZAY TIBOR (ITK 1963. 375–378.), majd SZÉNÁSI SÁNDOR (Református Egyház, 1966. 189–190). Kiss István Velence-leírásának értékeiről SZAUDER JÓZSEF értekezett (*Kiss István utazó könyvetskéje Velencéről 1766-ban.* = *Olasz irodalom – magyar irodalom.* Bp. 1963. 435–459).

Kiss István munkáját – melyről kezdetől világos volt, hogy Szegeden az alsóvárosi ferences rendházban fordította saját latin szövegéről 1793–1795 között – KOVÁCS SÁNDOR IVÁN meleg szavakkal méltatta *Kis szegedi irodalomtörténet* című „füljegyzeteiben” (Tiszatáj 1965/7. füljegyzet és borító); ugyancsak ő helyezte e művet a magyar utazási irodalom történetében, összefoglaló, még kéziratban lévő könyvében.

Mégsem lehet véletlen, hogy Szeged irodalomtörténetének egy kedves alakja, kimaradt hiszen az alsóvárosi ferences rendház története, művelődés-, egyháztörténeti szerepének méltatása is igen röviden, nem kidolgozva áll előttünk.

* * * *

„Könyvkiadás és olvasás”

Városmonográfiák szerzőinek kötelező levéltári kutatómunkát végezni. Közhely, de a tevékenységnek is éppen ilyen magától értedődőnek kellene lenni. Ez vonatkozik e fejezet írójára is, mert nem álltak rendelkezésére azok a részlettanulmányok, bibliográfiák, adatközlések, amelyek ez alól mentesítették volna.

A szerző is hivatkozik KULCSÁR PÉTER *Szeged könyvtártörténete az egyetem alapításáig* (Szeged, 1970) című munkájára, amelynek megírásához KULCSÁR felhasználta FIRTINGER JAKAB *A szegedi kegyes tanítórendi ház könyvtárának rövid története* című dolgozatát, amelyet FIRTINGER Szegeden, 1884. november 1-jén fejezett be. (Eredeti: Központi Piarista Levéltár; Xerox: JATE Központi Könyvtár.) Helyi szerző dolgozata helyi témáról; megemlítésre érdemes, s főleg hasznosításra. A piaristák olvasmányműveltségéről, könyvtárak kötetéről a megmaradt könyvek is tájékoztatnak, mert megmaradtak, ha sajnos nem is egyben: a JATE Központi Könyvtárában, több szegedi

középiskolában és a Központi Piarista Könyvtárban Budapesten.

Ugyanez mondható el az alsóvárosi ferences rendház könyvtáráról, amelynek kétharmada ma is megtalálható a JATE Központi Könyvtárában (katalógus is van róluk), és az Országos Széchényi Könyvtárban. DUBECZ JÓZSEF 1846-ban összeállított katalógusa ugyancsak a JATE Központi Könyvtárának tulajdona.

Végezetül megemlítem, hogy a felsővárosi ferencesek könyvtárának egy kis részét is tanulmányozhatta volna a szerző, mert ezt is a JATE Központi Könyvtárában őrizzük.

Az említett könyvtártörödékek kéziratok bejegyzéseinek vizsgálata alapján a könyvbeszerzés irányain kívül azt is meg lehet állapítani, hogy a városi polgárok, a környék papsága milyen mértékben adományozott könyveket ezeknek a rendeknek, arról nem is beszélve, hogy a könyvanyag összetétele, a beszerzések frissessége vagy késedelme mindig jellemző egy-egy szellemi közösségre.